

Зоран Драгишић*

НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ – АЛТЕРНАТИВЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Сажетак: У раду се анализира савремени концепт националне безбедности и алтернатива која се том концепту појављује у савременој теорији и пракси. Концепт људске безбедности који се појавио средином деведесетих година прошлог века, многи теоретичари су дочекали као „напокон пронађену” алтернативу државоцентричном концепту националне безбедности, који је човека појединца искључивао као референтни објекат безбедносне заштите. Међутим, државе које су прве прихватиле концепт људске безбедности и укључиле га у своје безбедносне стратегије и политике нису одустале од система националне безбедности, напротив – већина тих држава додатно је ојачала своје оружане снаге, чиме је у пракси успостављен средњи пут између ова два концепта, за који сматрамо да ће бити основа за нову концептуализацију безбедности.

Кључне речи: безбедносна парадигма, људска безбедност, национална безбедност, средњи пут у безбедности

Одређивање појма безбедности, његовог садржаја и обима представља један од најизазовнијих теоријских проблема савремених студија безбедности. Појам безбедности су покушавали да објасне теоретичари међународних односа у контексту односа међу државама и као део концепта обезбеђивања међународног мира. У савремени дискурс безбедности укључују се термини људске, социјеталне, државне, националне и међународне безбедности, као покушај да се више-

---

* Зоран Драгишић је професор Универзитета у Београду – Факултета безбедности, на катедри Студија безбедности. Редовни је професор на предметима Безбедносни менаџмент и Систем националне безбедности Србије. На Факултету безбедности ради од 1994. године. Члан је ЕЕНеГ-а (Мрежа европских експерата за тероризам, екстремизам и организовани криминал). Написао је три монографије, један уџбеник, приредио је више зборника радова и објавио више од тридесет чланака у српским и страним часописима.

димензионалност овог проблема објасни различитим концептима који се базирају на различитим перцепцијама безбедности, односно различитим разумевањима референтних објеката безбедности (онога што је предмет заштите), различитим односом према провајдерима безбедности (онима од којих се очекује да „пруже” безбедност), као и различитим односом према безбедносним изазовима, ризицима и претњама.

Радикални критичари традиционално схваћеног концепта државне и националне безбедности, које често потпуно неосновано поистовећују, главну оштрицу своје критике усмеравају на дефинисање државе и њених вредности као кључног референтног објекта безбедносне заштите, чиме се, према њиховом мишљењу, целокупна грађевина људских права и слобода, права социјалних група, еколошких и других сродних проблема десекуритизује и оставља изван¹ интересовања студија безбедности. На овим теоријским размислима настале су две групе концепата безбедности: државоцентрична и људскоцентрична.

Оба концепта суочавају се са озбиљним проблемима и критикама њихове ваљаности и практичне употребљивости. Концепт традиционалне државоцентричне безбедности суочава се са критикама да није довољно флексибилан и ефикасан у односу на нове, пре свега, асиметричне безбедносне изазове, ризике и претње, као и да неке социјеталне узроке савремених безбедносних претњи традиционални етатистички безбедносни модел може учинити само горим². Са друге стране, иако у последњих десетак година много хваљен, концепт људске безбедности и даље се сусреће са озбиљним критикама своје вредности и практичне употребљивости.³ Термин људска безбедност веома се често употребљава искључиво да би се истакла „савременост” погледа на безбедност, насупрот „застарелим” етатистичким концептима, без озбиљнијег образлагања његове садржине. Однос људске према националној безбедности представља нарочито интересантно поље на ком се укрштају идеје савремених теоретичара безбедности. Савремени дискурс концепата безбедности креће се од међусобног искључивања до покушаја да се дефинишу нова безбед-

¹ V. Ramcharan: *Security and Human Rights*, <<http://www.dcaf.ch/publication>>.

² Полин Кер: „Развој дијалектичког односа између државоцентричне и људскоцентричне безбедности”, у зборнику радова *Људска безбедност*, приређивач: проф. др Драгана Дулић, Фонд за отворено друштво, Београд, 2006.

³ B. Buzan: “Human Security: What it means and what it entails”, *Textbook Asian-Pacific Round table*, Sydney, 2000.

носна парадигма и нов начин промишљања безбедности. Нова безбедносна парадигма ипак се тешко успоставља, јер се различити углови гледања на безбедност тешко међусобно мире због различитих методолошких приступа, а још више због политичких рефлексива које сваки од понуђених концепата има или може имати.

Национална и људска безбедност – супротстављени или надопуњујући концепти?

Када се у оквиру студија безбедности води расправа о концептима, она се, по правилу, води унутар појмова који се односе на референтни објекат (оно што се штити), на провајдера безбедности (онога ко штити), на изазове, ризике и претње (оно од чега се штити) и на средства која се у заштити референтног објекта могу употребити.

У концепту државне безбедности, референтни објекат заштите јесте држава, односно њен суверенитет и територијални интегритет на спољњем плану, и уставни поредак на унутрашњем плану. Носиоци ових безбедносних изазова, ризика и претњи јесу друге државе, односно различити превратнички покрети на унутрашњем плану. Главни провајдери безбедности јесу оружане снаге и обавештајно-безбедносни системи, односно оружане снаге и обавештајно-безбедносни системи држава савезница; средства која се примењују у заштити референтног објекта, односно његових вредности јесу војно застрашивање, тј. употреба војне силе, уколико се за тим укаже потреба. Традиционални концепт државне безбедности данас је готово у потпуности превазиђен, а на његовом месту појављује се концепт националне безбедности, са којим се концепт државне безбедности често неосновано поистовећује.

Национална безбедност као термин први пут је поменута четрдесетих година двадесетог века у америчкој политичкој теорији, а данас, у уџбенику *Америчка национална безбедност* аутора Тејлора и Мазара⁴, који се користи на војној академији Вест Поинт и на још неким универзитетима у САД, национална безбедност дефинише се као „заштита људи и територије неке земље од физичког напада”. Иако на први поглед уска, ова дефиниција знатно проширује појам националне безбедности у односу на традиционално значење појма државне безбедности. Пре свега, истицање „људи” као референтног

⁴ J. Taylor, S. Mazar: *American National Security*, West Point Press, 1999.

објекта заштите указује на неопходност да се вредности људских права и слобода – не само политичких већ и економских и социјеталних – укључе у појам националне безбедности као референтни објекат заштите. Међутим, оваква дефиниција указује само на опасност од физичког напада, чиме читав низ асиметричних претњи и онога што Јохан Галтунг назива „структурним насиљем” остаје изван концепта националне безбедности. На овај се начин отвара простор да се национална безбедност проширује другим концептима, пре свега људским и социјеталним, који се у крајњој линији могу слити у један нови концепт безбедности, о коме ће касније бити више речи.

Познати извештај Харт-Радманове комисије о националној безбедности САД залагао се за повећање улагања у образовање као део стратегије националне безбедности, чиме је материјално благостање доведено у директну везу са националном безбедношћу, што је био значајан корак ка успостављању људске и националне безбедности као комплементарних концепата.⁵

Овај извештај је указивао на потребу да се „универзалне вредности слободе, демократије и људских права” повежу са националном безбедношћу САД, односно да се САД ангажују на глобалном промовисању ових вредности у циљу очувања властите безбедности. Овакав став је изазвао оштре критике јер директно подстиче интервенционизам САД у спољној политици и наметање властитог система вредности као универзалног. На тај се начин негирају вредности других култура и политичке традиције које су настале на темељу тих култура⁶, што под озбиљну сумњу ставља интенцију да се побољша стање безбедности људи и њихових заједница.

Проширивање националне безбедности на нове референтне објекте створило је нове термине попут „заједничке”, „колективне” и „глобалне” безбедности.

⁵ У Извештају се између осталог каже: „САД треба да се залажу у границама онога што је разложно и реално за ширење материјалног обиља и искорењивање сиромаштва широм света. Оне такође треба да промовишу политички плурализам, слободу мисли и говора, као и индивидуалну слободу. Не само што су ови циљеви уграђени у америчке принципе већ су то и практични циљеви. Не постоји гаранција против насиља и зла у свету. Па ипак, ми верујемо да ће ширење људских права и основног материјалног благостања створити непопустиву брану против њих.” (United States Commission on National Security / 21st Century, 2001).

⁶ Види шире: С. Хантингтон: *Трешу талас*, Стубови културе, Београд, 2004.

Заједничка безбедност је формулисана од стране Заједничког форума за безбедност (*Common Security Forum*)⁷ као „инклузивна, али која се не шири мимо људских димензија војног сукоба – укључујући и здравствене и популационе димензије политичких, етничких, економских и еколошких аспеката безбедности”.⁸ Колективна безбедност се схвата у смислу Повеље Уједињених нација, према којој су све државе чланице прихватиле одговорност за мир у свету и обавезале се на колективну акцију против аката агресије. Према неким ауторима⁹, колективна безбедност настала је много пре настанка Уједињених нација, још за време Лиге народа, а према истим ауторима, чак је идеја колективне безбедности постојала на преговорима о Вестфалском миру 1648. године. У институционалном смислу, концепт колективне безбедности заснива се на системима националне безбедности држава чланица и на међународним обавезама које су државе чланице што се тиче очувања светског мира и безбедности преузеле чланством у Уједињеним нацијама. И Комисија о глобалном управљању (*Commission on Global Governanace*) сматра да глобална безбедност мора проширити свој традиционални фокус на безбедност држава безбедношћу људи и планете.

Иако делује логично и неопходно да се национална безбедност прошири људском безбедношћу тако што ће се у фокус интересовања институција које чине систем националне безбедности укључити питања која у супстанцијалном значењу представљају људску безбедност, на теоријском, а нарочито на практичном нивоу стварни нису ни изблиза тако једноставне како се на први поглед могу учинити.

Веома оштре и озбиљне критике концепата националне и људске безбедности стижу и са једне и са друге стране.

Критике заступника националне (државоцентричне) безбедности на рачун заступника људске безбедности имају неколико димензија. Према схватању заступника традиционално схваћене националне безбедности, нема адекватног основа за постављање људске безбедности за референтни објекат безбедносне заштите. Тако Бари

⁷ На основу рада Палмеове комисије, истраживачки центри из САД, Велике Британије, Русије, Индије, Јапана, Мексика, Норвешке и Шведске основали су 1992. године Форум заједничке безбедности.

⁸ С. Lincoln: Appendix 3.2 Reports on Plans for a Common Security Forum 1993–199, in: *Edison Review*, London, 2001.

⁹ М. Roberts: *Collective Security in a Post-Cold World*, UP, Bristol, 2000, p. 67.

Бузан¹⁰ сматра да не постоје разлози да се фокус националне безбедности са државе као референтног објекта заштите помера на људску безбедност, па чак сматра да нема разлога ни да се концепт националне безбедности допуњује људском безбедношћу. Бузан сматра да референтни објекат заштите људске безбедности не може бити индивидуалан, нити се сви људи на свету могу сматрати човечанством. У пракси, стављање у фокус појединца значи покушај заобилажења државе, што ствара проблем посредника, јер је држава неопходан (мада не и једини) провајдер безбедности сваког појединца у друштву.

Осим тога, Бузан сматра да је људска безбедност која за свој референтни објекат заштите поставља човека појединца излишна јер већ постоје закони и законске процедуре које се баве заштитом људских права. Ако се људска безбедност бави човечанством, онда је то, по Бузановим речима, превише нејасно и велико да би стекло ширу подршку.¹¹ Уколико би социјеталну безбедност схватили као „средњи ниво” људске безбедности, који се односи на људске групе које деле заједничке идентитете, дошли бисмо до етничких и религијских група, што представља „повратак националној безбедности, од које поборници људске безбедности вероватно желе да побегну”.¹² Ову аргументацију Бузан користи за одбацавање концепта људске безбедности као корисног чиниоца међународне безбедности. Односи који се успостављају поводом достизања и очувања међународне безбедности јесу пре свега односи између суверених држава и међународних организација, који се битно разликују од односа који постоје унутар једне државе. Међународни контекст се заснива на политици моћи и анархији, где је заштита државних интереса главни циљ свих актера на међународној позорници. Због тога се и не очекује да у односима међу државама може бити уведен ред нити праведност и морални кодекси. Стриктно регулисана правна правила и процедуре, захтеви за једнакошћу и социјалном правдом, као моралне категорије, карактеристични су за односе унутар једне државе. Ове вредности представљају аксиолошки темељ људске безбедности и нису применљиве на међународни систем где владају другачије претње – оружана сила држава и другачији одговори који су примерени таквим претњама. Отуд је за традиционалисте попут Бузана покушај да се људи унутар држава посматрају као референтни објекат заштите неприхватљив.

¹⁰ В. Buzan, *ibid*, p. 8.

¹¹ *Ibid*. p.10.

¹² *Ibid*. p.10.

За разлику од Барија Бузана који концепт људске безбедности одбацује као неприхватљив у контексту међународне безбедности, Јуен Фунг Конг одбацује идеју секуритизације индивидуалног људског бића „зато што она не успева да обезбеди практичне савете, нити да одреди приоритете, нити да умањи људску небезбедност”.¹³

Конг сматра да се „постављањем појединца као приоритета не постиже никаква стварна корист”.¹⁴ Према речима овог аутора, неопходно је успоставити критеријуме по којима би се правила разлика између различитих ризика и претњи по личну безбедност коју доживљавају појединци, како би се могли одредити приоритети за деловање. Конг даље наводи да нема никаквих гаранција да ће секуритизација појединца ублажити неприлике угрожених, и да због тога ова идеја буди лажне наде и код жртава и код међународне заједнице. Конг такође сумња да ће „узимање људске безбедности заозбиљно” имати било какав утицај на међународни мир и безбедност.¹⁵ Стављање људи на прво место исувише је универзалистичко да би уочило постојање различитих људи, па због тога може послужити као инструмент хегемоније и не доприноси побољшавању међународне безбедности. Говорећи о социјалној вредности концепта људске безбедности, Конг такође испољава крајњи скептицизам тврдећи да је „за људе боље да карту ставе на своју владу, уколико желе да изађу из оскудице”.¹⁶

Трећи ниво на ком се критикује концепт људске безбедности јесте сумња у његову аналитичку вредност. Тако Ролан Парис тврди да је људска безбедност кориснија као поклич за окупљање невладиних организација, међународних агенција и неких заинтересованих влада, и као слоган за прављење политичких коалиција за решавање неких конкретних проблема као што су нагазне mine или Међународни кривични суд, него што представља озбиљан безбедносни концепт. Општа укљученост, холизам и колективно деловање нису алтернатива за аналитички оквир истраживања и безбедносну праксу.¹⁷

¹³ Y. F. Khong: “Human security: A shotgun approach to alleviating human security”, *Global Governance*, Vol. 3, 2001. pp. 231–236.

¹⁴ *Ibid.* pp. 233.

¹⁵ *Ibid.* pp. 234.

¹⁶ *Ibid.* pp. 236.

¹⁷ R. Paris: “Human security: Paradigm shift or hot air?”, *International Security* no. 26, Fall 2001. pp. 87–102.

Озбиљне и честе критике упућују се концепту људске безбедности из земаља у развоју. Теоретичари из ових држава али и њихови политички лидери у људској безбедности углавном виде још један покушај Запада да наметне своје либералне вредности које истичу пре политичка него друштвена и економска права, које подривају принципе суверености и подржавају хуманитарне интервенције.¹⁸

Наведени аргументи против људске безбедности углавном се заснивају на интересима политичких лидера да очувају унутрашњи и спољашњи суверенитет својих држава као основ међудржавне суверености и унутардржавне безбедности, и веома често на не експлицитно израженој жељи за очувањем режима. Оно у чему морамо подржати критичаре људске безбедности јесте чињеница да одржање унутрашње и међународне стабилности има много више везе са успостављањем реда него са применом универзалних вредности.

Најозбиљнији заговорници концепта људске безбедности међу теоретичарима који се баве питањима међународних односа и студија безбедности могу се наћи међу представницима тзв. критичке школе безбедности. Многе школе мишљења унутар студија безбедности које се противе неким или свим традиционалним мишљењима о значењу безбедности такође подржавају, свака на свој начин, концепт људске безбедности.

Теоретичари критичке школе безбедности залажу се за много шире разумевање безбедности које Кит Краузе описује кроз „три димензије”¹⁹. Прва, „хоризонтална димензија” уско традиционалистичко схватање безбедности проширује укључујући оно што сматра претњама држави, као што су економске, еколошке и претње које проистичу из неконтролисаних миграција. Друга, „вертикална” димензија иде изван државоцентричног концепта, укључујући и друге референтне објекте: са једне стране, то је безбедност појединца, а са друге стране глобална безбедност, и између њих – регионална и социјетална безбедност.

Веома оштра критика традиционално схваћеног концепта националне безбедности долази из кругова либерално оријентисаних теоретичара као што је Ричард Фолк.²⁰ Фолк идеју људске безбед-

¹⁸ Ови аргументи су нарочито добро изнети у: А. Acharya: *Human Security: East versus West*, IDSS, Singapore, September 2001.

¹⁹ К. Krause: Theorizing security, state formation and “Third World” in the Post-Cold War, *Review of International Studies* 24, 1998, pp. 125–136.

²⁰ R. Falk: Pursuing the quest for human security, *Review of International Studies* 24, 1988, pp. 4–22.

ности поставља у оквир визионарског тумачења људске судбине, које се може пратити од најранијих времена до данас. Идеја људске безбедности, према Фолку, може се сместити у имагинације појединаца и група који покушавају да пронађу аутономан пут ка бољој и сигурнијој будућности људских друштава. Према речима самог Фолка, овакви ставови реакција су на реалистички поглед на свет и на макијавелизам.

Нормативна димензија људске безбедности не укључује само визионарска тумачења људске судбине већ прописује и неке емпиријске карактеристике те визије.²¹ Људска безбедност може имати негативну, позитивну или „двоструку” конотацију. Негативна конотација односи се на слободу од ускраћености, глади, мучења, затварања без фер суђења, дискриминације и сл. Позитивна подразумева слободу и могућности које су доступне сваком човеку. Обједињавајући ове две конотације, људска безбедност се односи на квалитет живота људи у неком друштву. Било шта што може умањити квалитет живота људи представља безбедносну претњу и обрнуто, оно што поправља квалитет живота представља унапређење људске безбедности.

Ако пажљиво анализирамо изузетно обимну литературу која се последњих десетак година бави развојем и оправдавањем концепта људске безбедности, видећемо да се критике традиционално схваћеног концепта националне безбедности углавном групишу око развојних и хуманих проблема, које концепт националне безбедности из себе искључује, а према радикалним поборницима људске безбедности, чак и утиче на смањење људске безбедности.

Извештај о људском развоју Програма за развој Уједињених нација (*UNDP*) из 1994. године сматра се зачетком озбиљнијег проучавања људске безбедности и најозбиљнијом критиком традиционалних концепата безбедности. Извештај даје дефиницију која је данас веома широко прихваћена, не само од стране практичара већ и од научника који се баве студијама безбедности. Према тој дефиницији, безбедност представља „прво, заштићеност од сталних претњи глађу, болестима и насиљем. Друго, она значи заштиту од изненадних и насилних прекида свакодневног, уобичајеног живљења – било код куће, на послу или у заједници”.²²

²¹ Види шире: И. Ђорђевић: „Реализација концепта људске безбедности у пракси”, *Људска безбедност*, II/1, Београд, 2004. стр. 115–123.

²² UNDP, *Human development report 1994* (New York: United Nations Development Programme, 1994), <www.undp.org/programmes>

Према овом извештају, људска безбедност се састоји из седам елемената: економске безбедности, безбедности што се тиче хране, здравствене безбедности, безбедности животне средине, личне безбедности, безбедности заједнице и политичке безбедности. Представници тзв. критичке школе безбедности, који су уједно и најватренији заговорници људске безбедности сматрају да се на овај начин исправљају грешке у државоцентричном приступу националној безбедности и „попуњавају рупе” у том концепту додавањем нормативне димензије. Увођењем људских елемената у безбедност као што су „глад” или „насилни прекид свакодневног уобичајеног живљења” знатно се проширује дискурс безбедности изван традиционалних категорија.²³

Из развојне перспективе, секуритизација човека појединца има своје пуно оправдање у нормативним и утилитарним разлозима. Сиromaштво и неједнакост у земљама у развоју захтевају хитно деловање.²⁴ Према тадашњем директору Међународног монетарног фонда, Мишелу Камдесију, „сиromaштво је ултимативна претња са којом се суочава човечанство”.²⁵ Сиromaштво и неједнакост представљају главне узроке ратова унутар држава, који су данас постали доминантан облик оружаног сукоба. Од краја хладног рата до данас, око 97% свих оружаных сукоба у свету имало је немеђународни карактер, што је као директну последицу имало огромно повећање учешћа цивила у укупном броју жртава ове врсте сукоба. Нарочито забрињава то што цивили постају не само случајне жртве већ и директне мете у оваквим ратовима, што број погинулих жена и деце повећава до катастрофалних размера.

Из перспективе посматрања људског развоја као услова људске безбедности, јасно је да се економски развој мора наћи у центру реконцептуализације безбедности, јер се умањивање штета које настају као последица неразвијености поставља као нужан услов опстанка људи па и читавих заједница.

Развојно становиште критикује државоцентрични приступ националној безбедности са неколико аспеката: занемаривање значаја међудржавних односа у решавању безбедносних проблема у постхладноратовској ери, указивањем на велике неправде које се дешавају у неразвијеном свету, истицањем моралне и практичне обавезе које

²³ R. Ricardo: “World’s poorest nations are marginalised”, *Financial Times*, 9 May, 2001.

²⁴ C. Thomas: *Global governance, development and human security: The Challenge of poverty and inequality*, Pluto Press, London, 2000, pp. 3.

²⁵ Наведено према претходном извору, стр. 5.

све државе у свету имају што се тиче решавања ових неправди, истицањем повезаности сиромаштва и унутрашњих оружаних сукоба који се знатно рефлектују на глобални мир и безбедност. Нема сумње да секуритизација развоја човека појединца и друштвених група има утилитаран учинак, нарочито у скретању пажње са високе политике на проблеме људског развоја.

Друга група критика државоцентричног приступа националној безбедности заснива се на правним аргументима који подржавају хуманитарне принципе. Према овим тумачењима, традиционални концепт националне безбедности не успева да заштити људе у различитим кризним ситуацијама, нити подржава принципе хуманитарног права које настоји да заштити људе од неправди које чини држава. У средишту ове критике налази се појам људских права, који се ослања на бројне међународне конвенције које обавезују државу да да легитимитет међународној контроли односа између народа и државе.

Заступници овог гледишта указују на блиску везу између људских права и људске безбедности, и на то да ова веза може позитивно утицати и на људска права и на људску безбедност, где би се људска безбедност појавила као својеврстан „коректив права”.²⁶

Међутим, многи озбиљни теоретичари безбедности и међународних односа сматрају да је повезивање људских права и људске безбедности суштински погрешно. Увођење људских права у контекст безбедности у себи носи опасност од тзв. хуманитарних интервенција, којима може бити нарушен суверенитет земаља у развоју ради заштите становништва од кршења људских права од стране државе. Пракса показује да су се класичне агресије према неразвијеним државама до сада често правдале „хуманитарним” разлозима, иза којих су стајали себични интереси великих сила.²⁷

Средњи пут

Расправе које су о концепту људске и националне безбедности вођене током деведесетих година успеле су да осветле разлику између ова два концепта и да тврди државноцентрични концепт безбедности подвргну озбиљној критици. Са друге стране, расправе су

²⁶ Б. Рамчаран: „Безбедност и људска права”, у: *Људска безбедност*, ур. проф. др Драгана Дулић.

²⁷ Види шире: З. Драгишић: „Хуманитарна интервенција и суверенитет”, *СПМ*, бр. 3/2009.

јасно показале да концепт људске безбедности не може постати алтернатива националној безбедности. У сваком случају, дефинисане су различите димензије безбедности које имају свој пуни теоријски и практични легитимитет, што представља добру теоријску основу за тражење нових, практичних решења помоћу којих ће бити дефинисане безбедносне политике у будућности.

Сви теоријски радови које смо до сада анализирали узимају у обзир два референтна објекта безбедносне заштите – државу и људе. У новијој литератури долази до приближавања ова два концепта тако што се на једној страни проширују референтни објекти у односу на класичне државоцентричне концепте безбедности, а на другој се страни референтни објекти сужавају у односу на нетрадиционалне људскоцентричне приступе. Ова два референтна објекта налазе се у међусобној корелацији, као и средства која су легитимна у заштити свакога од њих. Физичка сила је легитимно средство заштите од насилних претњи којима је држава изложена од спољне агресије или од унутрашње оружане претње. Тешко је у пракси замислити ситуацију у којој је једна држава изложена спољној оружаном агресији а да то нема никаквог утицаја на безбедност њених грађана, тако да се монопол физичке силе којим располаже држава, уколико се користи у складу са законима који респектују људска права, појављује као легитимно средство заштите оба референтна објекта.

Неоружана средства су подједнако важна у достизању безбедности оба референтна објекта уколико је физичко (оружано) насиље настало као последица неразвијености. Готово сви радови који се баве питањима концептуализације безбедности као главну претњу референтним објектима заштите наводе неке од облика политичког насиља над људима или над државом, који су увек последица неразвијености. Такође, унутрашње насиље има и трансационалне последице, што указује на веома велику повезаност између унутрашњих и међународних претњи и средстава за унапређење безбедности.

Расправе о различитим концептима безбедности рефлектовале су се на званичне ставове ОУН и неких држава да су и држава и људи референтни објекти заштите. Генерални секретар ОУН Кофи Анан у својим је говорима повезивао различите нивое глобалне, државне и људске безбедности и залагао се за два концепта суверености – државну и људску сувереност. У свом говору пред Генералном скупштином ОУН 18. септембра 1999. године, Кофи Анан између осталог наводи: „Државе се сада широко схватају као средство у служби својих грађана, а не обрнуто. Истовремено, индивидуална сувереност – под

којом подразумевам основну слободу сваке индивидуе, обухваћену Повељом ОУН и другим уговорима – повећана је обновљеном и раширеном свешћу о људским правима... У Повељи ОУН ништа не искључује став да права постоје и изван граница... Хуманост је ипак недељива. У контексту бројних промена са којима се данас сусреће човечанство, колективни интерес јесте национални интерес.”²⁸ Годину дана касније, када је представљао Миленијумски извештај ОУН, он је саветовао чланицама ОУН да „о безбедности мање размишљају као о одбрани територије, а више као о заштити људи”.²⁹ У том извештају, Кофи Анан је навео да се развија нови концепт безбедности који све више води рачуна о заштити појединаца и заједница од унутрашњег насиља. Заштита појединаца и заједница од унутрашњег насиља може подразумевати и примену оружане акције. Овај став Кофија Анана отвара дилему пошто су и хуманитарна акција и сувереност легитимне и обе морају уживати подршку међународне заједнице. Анан не наводи који од два принципа добија примат када се нађу у сукобу, али наводи да ниједно правно начело, па тако ни начело суверености не може да служи за заштиту злочина.

Сматрамо да је овај став доста проблематичан пошто на имплицитан начин пружа подршку концепту тзв. хуманитарних интервенција без јасно дефинисаних правних процедура којима се такве интервенције одобравају, планирају и контролишу, што се у досадашњој пракси претварало у средство за оправдавање агресија.

Упркос Анановим покушајима да истакне значај људске безбедности, ОУН и даље сачињавају суверене државе које остају при концепту државоцентричне националне безбедности. Интересантан је став познатог стручњака из области студија безбедности Џејмса Гауа, који тврди да су „акције ОУН вођене бригом за међународни поредак. Када неки унутрашњи проблем утиче на друге државе међународне заједнице, онда ни Савет безбедности ОУН, у име целокупног система, ни државе које су погођене не смеју дозволити да њихов интерес у једном стабилном поретку буде угрожен, било да је реч о материјалним или о идејним интересима”.³⁰

Осим ОУН и ММФ-а, и Светска банка као важна глобална институција истиче да се, сем несумњивог интереса да се заштити без-

²⁸ *The Economist* 18. September 1999. pp. 49–50, наведено према проф. др Драгана Дулић, *ibid.*

²⁹ <www.un.org/milenium/sg/report/ch3.htm>

³⁰ J. Gow: “A Revolution in International Affairs”, *Security Dialogue* 3, 2000, p. 296.

бедност државе, превенција сукоба мора заснивати на ублажавању узрока неразвијености, а нарочито сиромаштва.

Све већи број држава укључује аспекте људске безбедности у своју националну безбедност. Најобухватнији извештај у том смислу издало је Министарство спољних послова Канаде под насловом *Слобода од страха: канадска спољна политика за људску безбедност 2000. године*.³¹

У овом извештају истиче се да концепт мира и безбедности – националне, регионалне и глобалне – има смисла само ако је изведен из безбедности појединца, и да је то оно што треба подразумевати под концептом људске безбедности. Према канадском ставу, национална и људска безбедност јесу комплементарне. Међутим, када су државе искупише репресивне или слабе да би водиле ефективну политику и гарантовале безбедност појединцима, онда људи пате и међународна заједница не сме игнорисати хуманитарни императив деловања који треба претпоставити државној суверености. Канадска политика безбедности полази од става да је држава главни гарант људске безбедности, што подразумева проширивање националне безбедности новим референтним објектом и новим средствима за његову заштиту, као и проширивањем институционалног оквира система националне безбедности. Међутим, ако држава није у стању или нема политичку вољу да људима пружи пуну безбедност, онда се та надлежност поверава међународној заједници, чиме се подржава став некадашњег генералног секретара ОУН Бутроса Галија о „двоструком суверенитету”.

После Канаде, Јапан, Норвешка и још тринаест европских држава усвојило је неке елементе људске безбедности и уградило их и своје безбедносне политике.

Међутим, иако су усвојиле концепт људске безбедности (додуше, у различитим облицима), ниједна од ових држава није се одрекла свог традиционалног система националне безбедности, напротив. Канада, која је најватренија заговорница људске безбедности од 2000. године до данас, стално је повећавала војни буџет и јачала своје одбрамбене способности. Њудска безбедност појављује се као нови „алат” за разумевање постхладноратовских безбедносних претњи и средстава којима се те претње могу предупредити, али никако као алтернатива националној безбедности. Њудска безбедност без система

³¹ *Freedom from fear: Canada's foreign policy for human security*, Department of Foreign Affairs and International Trade, Ottawa, 2000.

националне безбедности који почива на држави у пракси би била потпуно неостварив концепт. Однос између националне и људске безбедности најбоље описује закључак канадског генерала Лича да се после Хладног рата безбедносне претње нису промениле, само је њихов списак постао дужи.

Закључак

Трагање за безбедношћу сталан је процес, који прати људску заједницу од њеног настанка. Безбедност је увек била блиско везана уз државу и њене институције, које су у различитим историјским епохама имале различите циљеве и задатке у достизању вредности које су се сматрале референтним објектима безбедносне заштите.

Крај 20. века донео је слом биполарне поделе света и нове асиметричне претње безбедности које су биле последица процеса и активности недржавних чинилаца, што је многе теоретичаре безбедности и међународних односа потакло да траже нове безбедносне концепте и парадигме. Пuteви за достизање и очување безбедности потражени су изван државноцентричног концепта безбедности, односно изван система националне безбедности држава, у чију су превазиђеност многи брзо плето поверовали.

Са друге стране, заступници класичног државоцентричног концепта безбедности одбацују људску безбедност као недовољно јасан и практично неприменљив концепт, који је и сувишан јер постоје класични, добро разрађени правни механизми који се баве заштитом људских права. Заступници ових теорија одбијају да секуритизују питања која се тичу људског развоја, сиромаштва и социјалне нестабилности и да човека појединца прихвате као референтни објекат безбедносне заштите.

Ако бисмо човека појединца прихватили као референтни објекат безбедносне заштите, науке безбедности би престале да постоје, односно све науке би постале нека врста дисциплине наука безбедности, а пракса безбедности проширила би се до граница које ни Орвел није могао да замисли. Заштита људских права већ је уграђена у правне поретке савремених држава. У оквиру система националне безбедности постоје организационе, оперативне и нормативне претпоставке за заштиту људских права, па сматрамо да би свако довођење у везу људских права и безбедности створило пре услове за њихово угрожавање него за додатну заштиту. Нарочито би било

опасно људска права посматрати на нивоу међународне безбедности, што би отворило врата „хуманитарним интервенцијама” и угрожавању суверенитета држава, што се по правилу завршава тешким повредама људских права. Методолошки је нарочито проблематична секуритизација развоја, сиромаштва, угрожавања животне средине, здравља и сл. Здрављем људи се баве медицинске науке, а здравственом заштитом здравствени системи држава. Науке безбедности се баве искључиво безбедносним претњама које могу угрозити људско здравље као што су различити облици криминала који за последицу могу имати угрожавање здравља људи, епидемије и пандемије заразних болести које настају спонтано или као последица биолошког тероризма, и ванредне ситуације које настају као последице природних катастрофа или техничко-технолошких удеса. У случају епидемија заразних болести, науке безбедности се баве проучавањем безбедносних мера које се у таквим случајевима предузимају, а полиција, војска и цивилна заштита спремају се за предузимање парамедицинских мера које су неопходне у таквим ситуацијама. Кардиоваскуларне и онколошке болести главни су узрочник смрти у савременом свету – ако дословно схватимо секуритизацију човека појединца, у фокусу наука безбедности нашли би се масна храна, пушење и алкохол!

Неопходно је да се национална безбедност позабави новим, проширеним безбедносним претњама, али се мора поставити јасна граница до које се протеже безбедност као наука и безбедност као пракса.

Нова безбедносна парадигма, која се конституише у последњих двадесетак година мора да пође од државе као главног провајдера безбедности и од класичног система националне безбедности, односно институционалног темеља на коме тај систем почива. Класичне безбедносне претње нису нестале настанком нових. То изискује проширивање класичног концепта безбедности људском безбедношћу, односно проширивање листе безбедносних изазова, ризика и претњи као и листе средстава којима се штите референтни објекти, што је до сада учинило двадесетак најразвијенијих држава света.

Литература

- Acharya, A. (2001, September). *Human Security: East versus West*. Singapore: IDSS.
- Buzan, B. (2000). *Human Security: What it means and what it entails*. Sydney: Textbook Asian-Pacific Round table.
- Gow, J. (2000). A Revolution in International Affairs. In: *Security Dialogue* 3.
- Драгишић, З. (2009). Хуманитарна интервенција и суверенитет. *Српска политичка мисао* 3.
- Ђорђевић, И. (2004). Реализација концепта људске безбедности у пракси. У: *Људска безбедност, II/1* (стр. 115–123). Београд.
- Кер, П. (2006). Развој дијалектичког односа између државоцентричне и људскоцентричне безбедности. У: проф. др Д. Дулић (уред.). *Људска безбедност*. Београд: Фонд за отворено друштво.
- Krause, K. (1998). Theorizing security, state formation and „Third World” in the Post-Cold War. In: *Review of International Studies* 24.
- Khong, Y. F. (2001). Human security: A shotgun approach to alleviating human security. In: *Global Governance Vol. 3*.
- Lincoln, C. (2001). Appendix 3.2 Reports on Plans for a Common Security Forum 1993-1997. In: *Edison Review*. London.
- Paris, R. (2001, fall). Human security: Paradigm shift or hot air? In: *International Security* 26 (pp. 87–102).
- Ramcharan, B. *Security and Human Rights*. <<http://www.dcaf.ch/publication>>
- Рамчаран, Б. Безбедност и људска права. У: проф. др Д. Дулић (уред.). *Људска безбедност*.
- Roberts, M. (2000). *Collective Security in a Post-Cold World* (pp. 67). Bristol: UP.
- Ricardo, R. (2001, May 9). World's poorest nations are marginalised. In: *Financial Times*.
- Taylor, J. Mazar, S. (1999). *American National Security*. West Point Press.
- Thomas, C. (2000). *Global governance, development and human security: The Challenge of poverty and inequality* (pp.3). London: Pluto Press.
- UNDP. (1994). *Human development report 1994*. New York: United Nations Development Programme. <www.undp.org/programmes>
- Falk, R. (1988). Pursuing the quest for human security. In: *Review of International Studies* 24 (pp. 4–22).
- Хантингтон, С. (2004). *Трећи талас*. Београд: Стубови културе. <www.un.org/milenium/sg/report/ch3.htm>
- (Претходна верзија текста објављена у СПМ, 2/2012, стр. 217–232)